

Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΚΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ

Ὁ Ἴταλὸς Μάριος Πίλο — ὃ τὸ φωτεινὸ βιβλιαράκι ποῦ μοῦ ἐδάνεισεν ὁ φίλος μου Παῦλος Νιρβάνας — ἔγραψε «Ψυχολογία τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ ὠραίου»· μέσα σ' αὐτὸ μιλεῖ γιὰ κάποιον εἶδος τέχνης κριτικῆς, καθὼς τὴν ὀνομάζει· ὑπάρχει ἠθικὴ, ἐπιστημονικὴ, θρησκευτικὴ, ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ, καὶ δὲν ξεύρω τί ἄλλο, κριτικὴ ποῦ πάμπολλα γνωρίζει καὶ γιὰ πάμπολλα ψάχνει· ἡ κριτικὴ τέχνη εἶνε κάτι ἄλλο, λέγει ὁ ψυχολόγος· ξεσκεπάζει μόνο πλατύτερα καὶ βαθύτερα τὴν ἐντύπωσιν ἀπὸ τὸ Ὄραϊον σὲ ὅσους δὲ φτάνουν νὰ τὴ νοιώσουν ἀπὸ μόνοι των τὴν ἐντύπωσιν αὐτήν. Ἡ κριτικὴ τέχνη μεταφράζει σὲ μιὰ γλῶσσα κοινὴ καὶ εὐκολοπρόσδεχτη καὶ τὴν πλέον σκοταδερὴ καὶ δυσκολονόητην Ὁμορφιὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης.

Δὲ θέλω τώρα νὰ εἰπῶ τίποτε γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς τέχνης, ποῦ δὲ στέκεται μήτε πολὺ μακρῶς, μήτε παρακάτω πολὺ ἀπὸ τὸ εἶδος τὸ ὑπέρτατον, ἀπὸ τὴ δημιουργία. Ἄν φέρω γύρω τὰ μάτια μου, τὴν καλλιτεχνικὴν τούτη κριτικὴν ποῦ ἔφτασεν ἀλλοῦ σὲ ζηλεμένη τελειότητα, καλὰ καλὰ δὲν τὴν ξανοίγω, ὄχι νὰ προχωρῇ, ἀλλὰ μήτε κοπιαστικὰ νὰ σέρνεται, καθὼς ὅλα γύρω μας τὰ ληθινὰ καὶ τὰ ὄμορφα.

Ὁ λόγος μου ἐδῶ εἶνε ἡ Κριτικὴ, ἡ ἀπλῆ καὶ ἀγνή, χωρὶς κανένα γνώρισμα, οὐσιαστικὸν ἢ ἐπίθετο, στὸ πλευρό της. Ἡ κριτικὴ, ὄχι τόσο ἀκόμα γιὰ τὴ μορφή, ὅσο γιὰ τὴν οὐσίαν της· σιμώνει κάπως τῆς μορφῆς τὰ σύνορα ἢ κριτικὴ τούτη, κάθε ποῦ μιλεῖ γιὰ τὰ ἔργα τῆς Φαντασίας· δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ πάρῃ κάτι ἀπὸ τὸ φέγγος τῆς θεᾶς αὐτῆς· ἀλλ' ἀκόμα δὲν ἀξί-

ζει παρά γὰρ ὅσα μᾶς μιλεῖ· ὄχι γὰρ τὸν τρόπον ποῦ μᾶς τὰ μιλεῖ· προσέχουμε στὸ ὕλικόν ποῦ μᾶς φέρνει, ὄχι στὴν πλαστικὴν ποῦ ἢ τῆς λείπει ὅλως διόλου ἢ τῆς εἶνε κάτι· τι δευτερευόν καὶ διαβατικόν. Γιὰ νὰ ἐξηγηθῶ καθαρώτερα, ὁ λόγος μου ἐδῶ εἶνε τὸ κριτικὸ πνεῦμα, ἐκεῖ ποῦ φανερώνεται τοῦτο, σκοτεινότερα ἢ φωτεινότερα, σὲ κάποια ἔργα τοῦ νοῦ, κι ἄς λείπη στὰ ἔργα τοῦτα, περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον, ἓνα λογικὸ δέσιμον, μιὰν ἁρμονίαν, κάτι ὀλοστρόγγυλον καὶ ὀλογεμάτον, πράγματα ποῦ δὲν πρέπει νὰ τὰ πολυζητοῦμε ἀκόμα στὸν τόπον μας καὶ στὰ χρόνια μας.

Τὸ κριτικὸν αὐτὸ πνεῦμα φανερώνεται καὶ λαχταρίζει κάπου κάπου σὲ μερικὰ ἔργα ἑλληνικὰ καὶ λέω γιὰ τὴ δική μας ἐποχὴ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους, ἐδῶ κ' ἐβδομηῆντα ἔτη, καιροὺς ὡς τὶς ἡμέρας μας. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ, κάθε δέκα, κάθε εἴκοσι χρόνια, προβάλλουν ἀνάμεσόν μας κάποιοι, λιγοστοὶ πάντα, ἀλλὰ γι' αὐτὸ καὶ πλέον σημαντικοί, κάποιοι συγγραφεῖς, ἄλλοι μὲ τῆς δασκαλικῆς σοφίας τὰ ἐφόδια, ἄλλοι θρεμμένοι κι ἀπὸ τὴν σοφίαν τὴν ποιητικὴν, ὅλοι σεβαστοί, προβάλλουν φωτισμένοι, κι ὀδηγημένοι προχωροῦν ἀπὸ τὸ κριτικὸ πνεῦμα. Τὸ σπόρον τῆς ἀλήθειας αὐτοὶ σπέρνουν· μερικοὶ ἀπ' αὐτούς, δειλοὶ καὶ μισοὶ καὶ σὰν ἀπροετοίμαστοι, θὰ τρώμαζαν ἂν ἐβλεπαν, καθὼς τρομάζουν ἄλλοι ποῦ βλέπουν, τὸν καρπὸ τοῦ σπόρου των. Κάποιος εἶπε· δὲν κερδίζουν ἀπὸ τὰς ἐπαναστάσεις αὐτοὶ ποῦ τὶς κάνουν· Πρέπει νὰ λέμε· τυχαίνει οἱ μεγαλείτεροι ἐχθροὶ τῶν ἐπαναστάσεων νὰ εἶν' ἐκεῖνοι ποῦ τὶς ἐμπνέουν. Ὁ σοσιαλισμὸς κηρύττει πῶς ὁ Σπένσερ εἶνε ἀπὸ τοὺς δασκάλους τοῦ ἑνός· κι ὁ Σπένσερ τὸν ἀναθεμάτισε τὸν σοσιαλισμὸν. Εἶπε καὶ ξανάειπεν ὁ Ζολᾶ πῶς τὴ μεγάλ' ἰδέαν τοῦ νατουραλισμοῦ τὴν ψάρεψαν ἀπὸ τὴ φιλοσοφίαν τοῦ Ταῖν· καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Νοῦ» ἔγραψαν πῶς ἀνατρίχιαζε σὰν ἄκουγε καὶ τὸνομα μονάχα τοῦ νατουραλισμοῦ. Σχεδὸν ἀκέρσιος ὁ λεγόμενος ψυχαρισμὸς βρίσκεται μέσα στὸ βιβλίον τοῦ Βερναρδάκη «Ἐλεγχὸς ψευδαττικισμοῦ»· καὶ ὁ ποιητὴς τῆς «Φαύστας» δὲν ἔχει λόγια γιὰ νὰ παραστήσῃ πόσον τοὺς περιφρονεῖ. Ψυχάρη καὶ ψυχαρισμόν.

Ἀδιάφορον ὑπάρχει κάποιαν ἀνώτερ', ὕψηλότερη, καὶ σὰ νὰ εἰποῦμε, λογικώτερη, λογικὴ· αὐτὴ τὰ ἔργα τὰ τραβάει· πολλές φορές σὲ δρόμον ἄλλον, ὄχι σὲ κείνον ποῦ προσμένουν νὰ τὰ ἰδοῦν οἱ πατέρες των.

Αὐτὸ εἶνε τὸ ἀξιοπαρατήρητον καὶ τὸ σημαν-

τικόν· ὅσες φορές μίλησεν ἡ κριτικὴ στὴν τωρινὴν Ἑλλάδα μὲ κάποιαν γνώση τῆς φιλολογικῆς ἱστορίας καὶ μὲ κάποιαν φιλοσοφίαν, ἐξῶ ἀπὸ τὴ σχολαστικότηταν καὶ τὴν ἐλαφροκεφαλίαν, πάντοτε πέταξε μιὰ διαμαρτύρησι, ἔσκεπα καὶ ὠμά, ἢ μὲ χίλια δυὸ περιφραστικὰ καὶ διπλωματικὰ νάζια, ἐναντίον τῆς σχολαστικῆς ἀρχῆς, ἐναντίον τῆς τυραννικῆς ὅσο καὶ ἀνόητης ἀρχῆς ποῦ θέλει νὰ κρατιέται ὅλο κι ἄλυσσοδεμένη ἢ γλώσσα μας ἀπὸ τὰ σκουριασμένα σίδερα τῆς ἀρχαίας, ἢ ἐναντίον τῆς ἀρχῆς ποῦ τὸν «γραπτὸν λόγον ἐταρίχευσεν ἐντὸς τῶν κανόνων τῆς Γραμματικῆς», καθὼς γράφει κάπου ὁ κ. Χατζιδάκις· ἐναντίον τῆς ἀρχῆς ποῦ ἄλυσσοδέοντας ἔτσι τὴν γλώσσαν, αὐτὸ τὸ πνεῦμα ἄλυσσοδένει, γιὰτὶ τὰ φτερά του εἶνε ἡ γλώσσα.

Μερικοὶ δημοσιογράφοι, μερικοὶ γραμματισμένοι τοῦ καιροῦ μας ξοδεύουν πόσῃν ἐξυπνάδα καὶ ρητορικὴν γιὰ νὰ πείσουν τὸν κόσμον πῶς τὸ λεγόμενον γλωσσικὸ ζήτημα γέννημα εἶνε ἰδιοτροπίας χτεσίνης, δουλειὰ χασμερήδων, ἀγραμμάτων φούσκωμα καὶ παιγνίδι παιδαρίων, κάτι τι χιμαϊρικὸν καὶ μάταιον, ἓνας πυρετός, ἓνα νεανικὸν ἀμάρτημα, μιὰ φουσκάλιδα, ποῦ ἀρχίζει μὲ τὸν κ. Ψυχάρη καὶ τελειώνει μὲ τοὺς λεγόμενους ψυχαριστάς.

Δὲν ἔχω σκοπὸν βέβαιαν νὰ τραβήξω σήμερον ἓνα μέσα στὰ βάθη τῶν περασμένων γιὰ νὰ δρᾶξω τὸν κόμπο τῆς κλωστῆς αὐτῆς τῆς τευτωμένης μέσα στοὺς λαβυρίνθους τῶν αἰώνων· ἴσως οὔτε εἶμαι ὁ ἀρμόδιος· μοῦ φτάνει μόνον σήμερον νὰ παραστήσω ἐδῶ σύντομον τὴν τραγὴν ἀλήθειαν· κάθε ποῦ ἀκούστηκεν ἡ σοβαρὴ κριτικὴ, στίς ἐννιά φορές ἀπὸ τὶς δέκα, κήρυξε τὴ θρησκείαν ποῦ καταφρονετικὰ οἱ λογιώτατοι ὀνομάζουν *χυδαῖσμόν*· καὶ τί παράξενο κι ἀπάντεχο, τί εἰρωνία τῶν πραγμάτων! Τὸ κήρυγμα, ἢ ἄμεσον, ἢ πλάγιον, γιὰ τὴν δημοτικὴν—ἢ, ἂν ἀγκυρᾶτε, πολὺ σωστότερα, γιὰ τὴν ποιητικὴν μας γλώσσαν—μᾶς ἔρχεται, ὄχι λιγοστὲς φορές, ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον!

Εἰς τὰ 1824 ἔγραψεν ὁ Σολωμὸς τὸν διάλογόν του μετὰ τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ σοφολογιώτατου. Ποιὸς δὲν τὸν ξέρει! ἢ καλλίτερα, ποιὸς τὸν ξέρει! Μέσα σ' αὐτὸν ἡ δικαιολογικὴ θεωρία τῆς δημοτικῆς γλώσσας, μὲ τὸν τρόπον ποῦ ζετιλύγεται, δείχνεται σὰν καλλιτέχνημα· ἡ κριτικὴ τέχνη τοῦ ψυχολόγου μου μέσα ἐκεῖ χειροπιαστὴ φαίνεται, μ' ὅλην τὴν νεανικὴν ρητορικὴν καὶ τὴν κλαψάρικὴν αἰσθηματολογίαν ποῦ τὸν ἀσχηματίζει κάπου. Ποιὰ εἶνε μέσα

στον διάλογον αὐτὸν ἡ οὐσιαστικὴ ἰδέα : εἶνε τὸ ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγράμματος λαοῦ, ὅπως μᾶς ἤρθε μὲς' ἀπὸ τοὺς αἰῶνες, δὲν εἶνε τὸ σύν-τριμμα καὶ τὸ κουρέλιασμα, δὲν εἶνε τὸ βαρ-βάρωμα, ἀλλὰ τὸ ζωντανὸ καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἀλλὰ τὸ προοδευτικὸν ζετίλυγμα τῆς νεκρῆς ἀρ-χαίας· εἶνε τὸ ὅτι γιὰ νὰ ζήσῃ ἡ τέχνη καὶ γιὰ νὰ σταθῇ ἡ ποίησις, ὁ τεχνίτης καὶ ὁ ποιητής, μονάχα γιὰτὶ ποιητής καὶ τεχνίτης εἶνε, δὲν μποροῦν παρὰ νὰ χτίσουν τὰ παλάτια τοὺς καὶ τὰ μνημεῖα τοὺς ἐπάνω στὰ εὐλογημένα θέμελα τῆς ὀλοζώντανης γλῶσσας.

Ἀλλὰ τὴν οὐσιαστικὴν αὐτὴν ἰδέαν ἐκήρυξε δυνατὰ καὶ ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος, ποῦ ἀσο-φώτατον τῶν Ἑλλήνων» τὸν εἶπεν ἰδῶ καὶ λίγα χρόνια μὲ τοῦ Θεριανοῦ τὸ στόμα ἡ «Νέα Ἡμέρα» τοῦ Τριεστιοῦ, ἀμείλικτη ὅσο καὶ ἀστό-χαστη κυνηγήτρα τῶν νέων γλωσσικῶν ἰδεῶν. Ὁ Ζαμπέλιος, πολέμιος κᾶπως στενοκέφαλος τῆς ὑψηλῆς ποιήσεως τοῦ Σολωμοῦ, ὅμως πολυγνώστης καὶ κριτικὸς πεζογράφος μὲ ξεχωρι-στὴ σφραγίδα ἐμπνευσμένου λόγου. Τὸ 1860 τυπῶνει στὴν «Πανδώρα» μιὰ δυνατὴ μελέτη γιὰ τὰ ποιήματα τοῦ Ἰουλίου Τυπάλδου. Ἐκεῖ μιλεῖ κατὰ πλάτος γιὰ τὶς δυὸ παραδόσεις, τὴν *Σχολαστικὴν*, καὶ τὴν *Ποιητικὴν*, καθὼς τὶς ὀνομάζει. « Ἡ Σχολαστικὴ παράδοσις εἶνε, λέει, ἐπινόημα ὀλιγαρχίας λογίων καὶ γραμμα-τικῶν... διέρχεται τὸν μεσαιῶνα παράγουσα τὸν κακόζηλον βυζαντινὸν ἀττικισμόν, μετὰ δὲ πολλὰς περιπετείας ἐπανακάμπτει σήμερον εἰς Ἀθήνας... Ἀλλὰ τῆς ποιητικῆς παραδόσεως αἱ πηγαί. Αὕτη ἔχει τὰ γενέθλια εἰς τὸν ἑλλη-νικὸν μεσαιῶνα». Εἶδε τὸ φῶς «εἰς χρόνους ἐθνικῆς ἐνεργείας, ἐν στιγμῇ λαϊκῆς ὑπερο-χῆς...» Ἡ ποιητικὴ παράδοσις ἀναβιβάζει τὴν γλῶσσαν τῆς κοινότητος ἀπὸ τῆς τρίβου ἐνθα ὑποχείριος διέμενεν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, εἰς νομοθετικὴν καὶ φιλολογικὴν περιωπὴν... Προέβη φωτίζον καὶ εὐεργετοῦν τὸ σωτηριῶδες σύστημα τῆς ποιητικῆς παραδόσεως μέχρι λή-ξεως τοῦ ὑπὲρ αὐτονομίας ἀγῶνος. Τότε ὅμως ἀντιπερισπασμὸς ἐπέρχεται. Νήληδες τὶς ἀρχαιο-λατρεῖα, ἐκ Γερμανίας ὀρρωμένη, ἐφαρμόζεται ἐπίκουρος πρὸς τὸν ἐγγῶριον καὶ πατροπαράδο-τον λογιστικισμόν. Τῆς δὲ σχολαστικῆς συμ-μαχίας ὑπερισχυσάσης ἐν Ἀθήναις, ἡ ποιητικὴ καὶ χριστιανικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ παράδοσις προ-γράφεται, καταδικάζεται, καὶ ἐκπτωτος κηρύτ-τεται. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποῖαν ἐσεβάσθησαν οἱ βάρβαροι καὶ ἠυλαβήθησαν εἰκοσιν αἰῶνες, ἡ γλῶσσα τοῦ αἵματος καὶ τῆς θυσίας, στηλιτεύε-

ται ὡς ἀγενῆς καὶ ἀναξιοπρεπῆς. Ἐκτοτε ὁ δαίμων τοῦ Πανελληνίου ἐσκέπασε τὸ πρόσω-πον...»

Τῷ 1854 φάνηκαν τὰ «Σούτσεια». Βιβλίον πολυσελίδον, τὸ ἔγραψεν, ἢ καλλίτερα, τὸ τίναξε κατὰ πρόσωπον τοῦ Παναγιώτη Σούτσου ὁ Κω-σταντῖνος Ἀσώπιος, καύχημα τότε τοῦ Πανε-πιστημίου, φημισμένος «πατριάρχης τῶν ἑλ-ληνικῶν γραμμάτων». Μέσα στὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ αὐτοτιτλοφορημένος ἀρχηγὸς τῆς νέας Σχο-λῆς» σκληρότατα γδέρνεται καὶ σχίζεται καὶ δείχνει ἕνα τίποτε, γραμματικῶς καὶ μετρι-κῶς καὶ ποιητικῶς. Naί μὲν δὲν ἦτο δύσκολο τὸ ζετίναγμα ποιητῆ σὰν τὸ δραματογράφου τοῦ «Μεσσία» καὶ τοῦ «Βλαχάβα»· ναί μὲν ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀσωπίου δὲν εἶνε λυτρωμένη ἀπὸ κάθε σχολαστικὴν ἦρα, ναί μὲν ἀργεῖ πολὺ σὲ κά-ποια δασκαλικά φιλοκοσκινίσματα, κ' εἶν' ἰδῶ περιττόλογη κ' ἐκεῖ χαμοσέρνεται τυφλοδεμένη ἀπὸ τὴν οὐρὰ κάποιου ξένου σοφοῦ, καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια τῆς δὲν ἔχουν σήμερα νόημα γιὰ μᾶς· ἀλλὰ κ' ἔτσι ἀκόμα δὲν ἔχει εὐκαταφρό-νητα χαρίσματα· πολυγλωσσία καὶ σύνθεσι με-θοδικὴ καὶ δύναμη πολεμικῆς καὶ φαρμακερὰ ἐπιγράμματα καὶ εἰρωνείας χάρις κ' ἐπιχειρημά-των πλούτη· γιὰ τὴν ἐποχὴ τοὺς, ἐποχὴ ποῦ οἱ Σούτσοι βασιλευσαν καὶ δοξάζονταν, καὶ ἡ δη-μοτικὴ σὰ λωβιασμένη σπρώχονταν μὲ κοντα-ριῆς ἔξω καὶ ἀπὸ τοὺς ποιητικοὺς ἀκόμα διαγω-νισμοὺς, καθὼς ρητὰ τὸ εἶχε προστάξει ὁ «φι-λομουσο» ἀγωνοθέτης Ράλλης, ἡ κριτικὴ τοῦ Ἀσωπίου ἦταν, καθὼς γράφουν, *γεγονός*· μπο-ροῦσε τότε καὶ νὰ τὴν ἀγριοκοίταζαν σὰν ἕνα σκάνδαλο κατὰ τῆς δημοσίας ἠθικῆς. Γιατὶ ὁ «πατριάρχης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων» ἀπο-κοτοῦσε, τὸ 1854, ὄχι μόνον τοῦ Σούτσου νὰ ποδοκυλᾷ τὴν τέχνη, ἀλλὰ νὰ θρίσκη τοὺς στί-χους τοῦ Ἐρωτοκρίτου «μαγευτικούς», ν' ἀρα-διάζῃ ὀχτάστιχα τοῦ Σολωμοῦ, γιὰ ζεστασίαν ὕστερ' ἀπὸ τὰ σουτσιακὰ κρυολογήματα, νὰ λέῃ πῶς ἀπὸ τὸν Τυρταῖο, μεταφρασμένον ἀπὸ τὸν Κοραῖ, προτιμᾷ τὸν Τυρταῖο μεταφρασμένον ἀπὸ τὸν Τρικούπη, νὰ θρίσκη στὰ ποιήματα τοῦ «χυδασιολόγου» Τερτσέτη *κάτι τι* ποῦ δὲ θρί-σκεται, λέει, στοὺς «ἀττικωτάτους ἀναμορφω-τὰς τοῦ ποιητικοῦ μας λόγου», καί, μ' ἕνα λό-γο, νὰ κοροϊδεύῃ τοὺς καθαρογλωσσομανεῖς, φαι-δρότατα.

Ἦστερ' ἀπὸ εἰκοσιτέσσερα χρόνια ἀκύνειον ἄσμα τῆς παρ' ἡμῖν κριτικῆς» ὠνόμασε τὰ «Σούτσεια» ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῖδης μέσα στὰ πολύχροτα φυλλάδιά του «Περὶ συγχρόνου κρι-

τικῆς καὶ ποιήσεως». Τοῦ Ἀσωπίου μαθητῆς ὁ Ροιδῆς, ὅσο κι ἂν εἶνε ὁ μαθητῆς κριτικώτερος καὶ τελειότερος ἀπὸ τὸν διδάσκαλον. Ἀλλὰ καὶ τὰ δύο του πολύκροτα φυλλάδια καὶ ἡ μελέτη του περὶ Βαλαωρίτη καὶ τὸ κορυφαῖον ἔργο του τὰ «Εἰδῶλα», ὅσο κι ἂν τὰ σημαδεύη διαφορετικὰ ἢ προκοπὴ τῆς ἐπιστήμης ἀπὸ τὸ 1854 ὡς τὸ 1877 καὶ ὡς τὸ 1894, συντροφικὰ γνωρίσματα δείχνουν, ὅχι μόνον τὴν κατὰ Σούτσων ἀντιπάθεια καὶ τὴν ἀγάπη πρὸς τὸ Σολωμὸ καὶ πρὸς τὴν «ποιητικὴν παράδοσιν» τοῦ Ζαμπελίου, ἀλλὰ καὶ μὴ κάποια φτώχεια γνώμης ἐλεύθερης καὶ μιὰν ὑπερτροφία γεννημένην ἀπὸ τὰ ξένα κείμενα.

«... Ὁ λησμονημένος λαὸς γυρίζοντας εἰς τὴ φύσιν, ἐδιάλυε τὸν σοφὸν ὀργανισμό τῆς ἀρχαίας φωνῆς, καὶ ἀπὸ τὰ συντρίμματά της, καὶ ἀπὸ ξένα στοιχεῖα, ἐμόρφωνε τὴ νέα, μεσιγανὴν ἀδιάκοπην ἐργασία προοδεύοντας, ἕως ὅπου ἡ καινούρια μορφή ἀνέβηκε κ' ἐκυρίεψε ὅλαις ταῖς τάξεσι τῆς κοινωνίας...» Πρῶτος ὁ Πολυλάς στὰ σοφά του περὶ Σολωμοῦ προλεγόμενα τοῦ 1859 διαλάλησε κριτικώτερα πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ εἶνε μορφώσεως καὶ προόδου ἀπόχτημα. Ἀλλὰ μῦθος κανεὶς νὰ εἰπῇ μενευρικὴν ἀνυπομονησίαν, γλωσσικὸς αἰρεσιάρχης εἶνε καὶ ὁ Πολυλάς, αἰρετικὰ διδάσκει βέβαια ὅμως τί θὰ στοχαστῇ ὁ νευρικὸς αὐτός, μόλις γροικῆσῃ καὶ τὸ σάλπισμα τοῦ ὀρθοδόξου Βερναδάκη; Ἀπλῶς ἐδῶ σημειώνω δύο τρία θέματα ἀπὸ ὅσα ξεδιπλώνει ἐκεῖ πλατεῖα καὶ διαλεκτικώτατα. «Ψευδαττικισμοῦ Ἐλεγχος» σελ. 493: «Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐν τῇ δουλείᾳ δὲν ἀπεθαρβάρωσε τὴν γλῶσσαν, τὴν ἀνεγέννησε!» Σελ. 441: «Θὰ εἶχαμεν σήμερον πλήρη καὶ τελείαν γλῶσσαν, ἂν δὲν μᾶς ἔπαιρνε στὸ λαιμὸ τῆς ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλολογία...» Καὶ παρακάτω: «Ἡ παλαιὰ ἑλληνικὴ ὄνομα κενόν. Ἡ καθαρεύουσα, ἔργον πτωχαλαζονίας». ὦ, γιατί νὰ μὴν εἶνε ὅλη ἡ κριτικὴ καὶ ὅλη ἡ ποιητικὴ ἐργασία τοῦ Μιτυληναίου σοφοῦ ἔτσι φωτεινὰ ξεχωριστὴ σὰν ὀλίγα φύλλα ἀποκαλυπτικὰ τοῦ βιβλίου ποῦ μᾶς ἔφερε στὰ φτερά του τὸ 1884;

Ὅχι τόσο ποιοτικὸν ὅσο ποσοτικὸν εἶνε τὸ ξεχώρισμα τοῦ κ. Ψυχάρη ἀνάμεσα στοὺς κριτικούς ποῦ ἀράδιασα. Καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ «Ταξιδίου» καὶ τῶν «Ἱστορικῶν καὶ γλωσσολογικῶν ζητημάτων» ἀπὸ τὸ ἴδιον τὸ σημάδι ἀρχίζει τὸ τρέξιμο· μόνον πῶς τρέχει σὰν ἀχαλίνωτον ἄλογο· κάθε φραγμὸ καὶ καθ' ἐμπόδιον χτυπάει καὶ πηδάει γιὰ νὰ φτάσῃ στὸ σκοπὸ

μιὰν ὥραν ἀρχήτερα, χωρὶς κανένα γύρο, κανέν' ἀργοπόρημα· μόνον πῶς βλέπει ὅλο μπροστά, γι' αὐτὸ καὶ δὲν τὰ βλέπει ὅλα γύρω του· μόνον πῶς ἡ λογικὴ του—λογικὴ τοῦ ἀεπιστημονικοῦ ἰδεαλισμοῦ», καθὼς ἄλλοτε τὴν εἶπα, — κυνηγáει μιὰν ἀρμονίαν ἀπλήν, αὐστηρὴν καὶ ἀποκλειστικὴν, θεωρίας καὶ ἐφαρμογῆς ποῦ δὲν παραδέχεται κανένα συμβιβασμὸν. Ἀλλὰ ἡ οὐσιαστικὴ ἰδέα εἶνε, στὰ γενικώτατα, ἡ ἴδια μὲ τῶν ἄλλων, καὶ δὲν τὴν ξεχωρίζει παρὰ τὸ κατ' ἐκεῖνο τόλοστρόγγυλο καὶ τόλογεμάτο. «Ἡ νεωτέρα λαλουμένη ἑλληνικὴ (πρόκειται περὶ τῆς δημοτικῆς) καὶ τῆς ἀρχαίας διέσωσε πλείστας ἀρετὰς καὶ νέας ἀνέπτυξεν οὐκ ὀλίγας, ὥστε δύναται, φρονῶ, νὰ συγκριθῇ πρὸς πᾶσαν ἄλλην εὐρωπαϊκὴν γλῶσσαν... Διέσωσε τὴν ἐξαισίαν τῆς ἀρχαίας γλώσσης δύναμιν τοῦ πλάττειν σύνθετα ὀνόματα καὶ ἐπεξέτεινε μάλιστα τὴν ἀρετὴν ταύτην καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν νέας συνθέσεως ρημάτων. Οὕτω δὲ ἡ ἐκτενὴς χρῆσις τὸ μὲν τῆς συνθέσεως, τὸ δὲ τῶν παραγωγικῶν καταλήξεων, κατέστησαν τὴν γλῶσσαν ταύτην ἰκανὴν νὰ ἐκφράσῃ πᾶσαν ἐννοίαν ἀπόχρωσιν μετὰ σπανίας συντομίας καὶ δυνάμεως. Διὰ δὲ τῶν καταλήξεων τούτων ἀνεπτύχθη καὶ ἠυξήθη ἡ ἐκφραστικὴ δύναμις τῆς γλώσσης... Τὰς νεωτέρας ἀρετὰς ταύτας καὶ τὰς παραπλησίας κατεφρόνησεν ὁ γραπτὸς ἡμῶν λόγος, τούτου δ' ἕνεκα φαίνεται ἡμῖν ὁ τῶν γνησίων δημοτικῶν ἀσμάτων λόγος ἀνδροπρεπέστερος καὶ εὐφωνότερος, οὐδεμίαν δ' ἀμφιβολίαν, ὅτι ἂν σήμερον ἄνδρες ἔχοντες τὰς ἀρετὰς τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων συνέτασσον ἐν τῇ νεωτάτῃ γλωσσικῇ φάσει ταύτῃ φιλολογικὰ καλλιτεχνήματα ἀντάξια τῶν ἀρχαίων, αὕτη θὰ καθίστατο ἡ γραπτὴ γλῶσσα τοῦ ἔθνους ὅλου...» Τὰ κηρύττει αὐτὰ («Ἐγκυκλοπαιδικὸν λεξικὸν» Μπάρτ-Χίρστ Ἑλληνικὴ γλῶσσα) ὁ κ. Χατζιδάκης, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀναγνωρισμένους κ' ἐδῶ καὶ ἄλλοῦ, σοφοὺς διδασκάλους τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης. Βάλτε τὸ κήρυγμα τοῦτο στὴν ποιητικὴ μας γλῶσσα· μπορούσε νὰ τὸ ὑπογράψῃ καὶ ὁ κ. Ψυχάρης.

Κωδῆς ΠΑΛΑΜΑΣ